

Свенцицька Е. М., д. філол. н., проф.,
Донецький національний університет, Вінниця

**АНАЛІЗ МЕТРИКО-РИТМІЧНОЇ КОМПОЗИЦІЇ
ЦИКЛУ «ШИПОВНИК ЦВЕТЕТ. ИЗ СОЖЖЕННОЙ ТЕТРАДИ»
А. АХМАТОВОЇ**

Стаття присвячена аналізу ритму й семантики ахматовського циклу «Шиповник цветет. Из сожженной тетради». У розгортанні циклу виділено хореїчну, ямбічну й трискладовикову лінії, кожна з яких є необхідною ланкою в становленні смислу цілого.

Ключові слова: ритм вірша, цілісність, простір, час.

Sventsitskaya E. M., prof.
Donetsk National University, Vinnitsa

**ANALYSIS OF METRIC-RHYTHMIC COMPOSITION OF THE CYCLE
«BRIAR BLOSSOMS. FROM A BURNED NOTEBOOK»
OF A. AHMATOVA**

The article is dedicated to the analysis of Ahmatova's cycle «Briar blossoms. From a burned notebook »in the unity of interaction of rhythm and semantics. There are trochee, iamb and triple foot lines in the cycle, each of which represents an integral part in creating the wholesome sense.

Key words: rhythm, wholesome, space, time.

УДК 801.631.3: 821.161.2-1

Семчишин Д. В., асп.,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв

**ПРИЙОМ ENJAMBEMENT У ДЕБЮТНІЙ ЗБІРЦІ
МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО «АТОМНІ ПРЕЛЮДИ»**

Досліджується ритміко-синтаксична фігура enjambement (перенесення) у ранній творчості Миколи Вінграновського на прикладі збірки «Атомні прелюди». Визначено функції перенесення у конкретних поетичних текстах, наголошено на важливості їхнього розгляду при аналізі образу ліричного героя.

Ключові слова: enjambement, rejet, contre-rejet, double-rejet, ліричний герой.

Поетична творчість М. Вінграновського, що охоплює собою період у півстоліття (1954–2004), від перших публікацій митця була об'єктом пильної уваги критиків та літературознавців. Попри велику кількість наукового та критичного матеріалу всіх секретів його поезії не розгадано й дотепер. Слушною видається думка І. Дзюби, який чи не найточніше описав сутність цього поетичного феномена: «Неповторна індивідуальність Вінграновського невловна і біжуча, як живе срібло. Його поезія – це стихія, що в ній цілковито відсутня якась навмисна спрямованість, передбаченість. Постійне переливання настроїв, станів, натхненна гра уяви. Ніколи не вгадати, про що він говоритиме за мить, що зрине дивовижно з глибинних нуртів його душі і який настрої хвилиною його огорне й хвилиною спаде, щоб поступитися місцем іншому...» [3, с. 334].

Уже ранні вірші поета, що увійшли до збірки «Атомні прелюди» (1962), засвідчили появу поета не лише з принципово новим світобаченням, але і з новою поетичною мовою. Про це захоплено писала критика: «Чекав: от прийде цілком незвичайний, ні в чому не схожий на інших, і прихід його буде одкровенням, радісним святом...» [1, с. 93].

Одним із засобів досягнення такої непередбачуваності поезії, тобто невідповідності читацьким очікуванням, її стихійності, є поетичний синтаксис. З цього приводу варто звернути особливу увагу на enjambement (перенесення) – ритміко-синтаксичну фігуру, що, на думку В. Жирмунського, є «найбільш показовим прикладом того значення, яке можуть мати синтаксичні фактори для ритмічної характеристики вірша» [4, с. 151].

На сьогодні серед досліджень поетичної творчості М. Вінграновського ще немає розвідок, присвячених перенесенню. Пропонована стаття має актуальну мету проаналізувати прийом enjambement на початковому етапі творчої еволюції М. Вінграновського й оцінити роль перенесення в увиразненні поетичного полотна.

Головним організуючим началом вірша є ритм. Відтак фраза, яка у прозі є лише явищем синтаксичним, у вірші стає ритміко-синтаксичним. За Б. Ейхенбаумом, синтаксис, що реалізує інтонацію, членований у вірші не за смисловими поділами, а за ритмічними [8, с. 329]. Ідеальним вважається випадок співпадіння смислового та ритмічного поділу, коли віршовий рядок дорівнює одній фразі. Проте синтаксис може не підкорюватись ритму, кінець смислової конструкції – не збігатися з кінцем ритмічної (а іноді – строфічної). Тоді йдеться про enjambement (власне міжрядковий, або синтаксичний). Неспівпадіння метричного членування з інтонаційно-синтаксичним називається цезурним enjambement. Утім, перенесення не обмежене лише синтаксичними моделями. У дуже невеликій кількості випадків цей термін може

означати неспівпадіння ритмічного поділу з межею слова чи складу. У цій статті розгляд enjambement обмежено розглядом найпоширенішого, міжрядкового перенесення.

Проблема enjambement широко висвітлена у теоретичних працях багатьох російських (В. Жирмунський, Б. Ейхенбаум, Ю. Тинянов, М. Гаспаров, К. Тарановський, А. Степанов тощо) та західноєвропейських (А. Gosset, К. Polheim, С. Е. Andrews, Н. Sh. Cannon тощо) науковців кількох поколінь. Звідси – розмаїття поглядів на сутність та функції даного явища, критерії його виділення, відсутність уніфікованої термінології.

Щоб уникнути неоднозначності, вважаємо необхідним взяти за основу погляди В. Жирмунського, доповнені слушними зауваженнями його сучасників та послідовників. На думку вченого, найбільш характерною ознакою перенесення є наявність усередині рядка синтаксичної паузи, більш значної, ніж на початку чи в кінці того ж рядка [4, с. 154]. Ця пауза викликає тісне примикання синтаксично зв'язаних частин речення. Залежно від її розташування вчений розрізняє два типи переносу: rejet, коли синтаксична пауза всередині рядка закінчує фразу, що переходить із попереднього рядка та contre-rejet, коли пауза починає фразу, що переходить у наступний вірш. Авторка кількох спеціальних праць, присвячених явищу enjambement в російській літературі, С. Матяш вказує, що «перенесення може виникати як за її [синтаксичної паузи] наявності, так і за її відсутності; більш того, за наявності паузи всередині рядка перенесення часто не виникає» [5, с. 9]. Вона вважає, що перенесення виділяється у випадку, коли вертикальні зв'язки у вірші сильніші за горизонтальні. Іноді додатково виділяють третій тип enjambement, double-rejet – комбінацію rejet і contre-rejet [6, с. 31].

Важливою позицією для виявлення міжрядкових enjambements у поетичних текстах нам видається думка видатного російсько-американського вченого К. Тарановського. Він вважав, що велике значення для виявлення enjambement мають два чинники. Перший – наявність пари інтонаційних розламів: сильного всередині рядка і слабого у кінці того ж рядка (contre-rejet) або в кінці попереднього (rejet) [7, с. 364]. Для rejet сильний інтонаційний розлам має розташовуватися ближче до початку рядка, для contre-rejet – навпаки, ближче до кінця. У разі недотримання цих позицій перенесення не відбувається, хоча зустрічаються enjambements і без сильного розламу всередині рядка. У цьому випадку К. Тарановський веде мову про другий чинник: розривання перенесенням синтагми (словосполучення) [7, с. 366].

У деяких випадках встановлення enjambement у поезіях М. Вінграновського є проблемним. Іноді авторська пунктуація змушує задуматися над тим, чи спостерігається у певних рядках перенесення. Наприклад, коли замість

доречної коми у рядку стоять три крапки, знак оклику тощо, які посилюють паузу. І якщо у рядках «Степліло літечко... степлили / Веселі дні веселих літ» («Станси до Л...») спостерігається епјамбемет з-огляду на сильну паузу всередині рядка, розрив синтагми, то в рядках «Як раптом вибухнуло серце!.. І на нім / Дніпрові хвилі всесвіт застелили» («Двадцятий прелюд») навіть за сильної паузи перенесення не виділяється.

З іншого боку, постає питання про залежність сили розламу від сприйняття реципієнта, його декламування тощо.

У дебютній збірці М. Вінграновського з перших поезій спостерігається використання автором міжрядкових перенесень. Звернімося, насамперед, до віршів, які утворюють першу частину книги «Світ без війни». Серед них поезії, визначені автором як прелюди.

У «Прелюді № 1» зустрічаємо одне перенесення: «І стану сам біля коліски / Твого буття, що ти – це ти». В «Українському прелюді» два епјамбемети, один із яких («Там вивірив по тобі пульс любові, / Годинник людства – з стрілками життя / На цифрах смерті – звірив із твоїм...») створює відчутну зорову метафору, побудовану на антитезі, а інший («Ні, Батьківщино! Не лише стражданням / Чи радістю я звернений до тебе!...») зіштовхує поняття з протилежними семантичними значеннями і водночас поєднує їх.

Завершальною частиною циклу «Світ без війни» є поема «Демон», яка конденсує розуміння автором напруженої геополітичної ситуації у світі (холодна війна) і бажання роззброєння і примирення, а також виявляє інтертекстуальні зв'язки з творами романтичних поетів Байрона та Лермонтова (які, власне, викликали ліричного героя – Демона – у земне життя своєю творчістю і виступають у поемі персонажами). Це надає «Демону» істинно сум'ятливого духу, відчуття неспокою, різкості та уривчастості через кризу гуманізму. Епјамбемети посилюють відчуття дисгармонійності, підкреслюють драматичний пафос поеми: у гірких словах Лермонтова («Я сам згорів на чорному вогні / Темнот людських!.. І дня було не видно...»), в сповіді деморалізованого Солдата («А я – Солдат. У мене на чолі / Вінок наруги. Духа я не знаю», «Я єсть Солдат. Із черева мого / Стирчать сьгодні африканські списи», а також «Вони модернізують від народу / Мене таємно!.. Смерті вічний пес, / Я їх слуга – я знищу все навколо / І знищу їх – дорога в смерть одна»), в описах явищ і станів: «Він оглянувся на всесвіт – простиралась / Небесна тиша в збурені поля».

Епјамбемет виділяє перенесені частини синтагм або речень, змушує звернути увагу на певні слова. Читач помічає, що авторові було важливо виділити такі конструкції як «твого буття», «на цифрах смерті», «темнот людських», «вінок наруги», «небесна тиша» тощо. Вони формують дві групи з

протилежною семантикою, виділяють опозиції мир – війна, мирний атом – ядерна зброя, слово (засіб порозуміння) – зброя (засіб убивства), творчий дух – солдат, народ – генерали і президенти, гармонія – страждання, створення – знищення, буття – небуття. Це надає ще один аргумент до думки літературознавців про те, що М. Вінграновський оприявнив чи не найбільш глобальне у контексті поезії 1960-х років світовідчуття, що виміри його поезії сягають космічних масштабів: людина – народ – людство – Всесвіт, – все, що має красу свого вічного руху і потребує відповідального, бережливого ставлення людини. Із настанням атомної ери небезпека знищення людством самого себе зростає. Це добре розуміє ліричний герой, у якому вгадуються риси автора – сучасника Курської дуги і Хіросіми. Герой живе у час, коли кожна мить загрожує новою війною; його відвідують апокаліптичні візії. Він відчуває себе відповідальним за підтримання миру на планеті і горить прагненням бути причетним до захисту того, що вважається добрим і цінним, відтак утвердити високі гуманістичні ідеали, що полягають у величч людського духу, не здатного на злочин, у любові до людини, розумінні унікальності кожної нації, творчій праці. Саме тому поема «Демон» закінчується словами «На чоло із печаттю думки, / Доброти і жадань великих».

Ці жадання відчутні у наступних віршах збірки «Атомні прелюди», об'єднаних у розділі «Чуєш, Дніпре мій», що також представляють цікавий матеріал для виявлення віршових міжрядкових перенесень. Яскравим прикладом можуть бути сім віршів «Стансів до Л...» (1960), у яких нараховуємо вісім enjambements: «Люблю я думать. Я люблю / Очима тишу цілувати» у першому восьмивірші; два перенесення («Степліло літечко... степліли / Веселі дні веселих літ – / І світ піймав мене... Зраділий, / Я обізвався серцем в світ») у другому; два перенесення («Любов – не зло. Любов, якби / Від себе утекти можливо») і «І космос, і над буряками / Жінок похилених, як в сні») у четвертому; «Люби мене. Я вже розклав / Тобі дари в житейських мервах» у шостому; два перенесення («Живе твій подих долі й мрій, / Краси і грації... Німому, / Ти робиш честь мені») у сьомому. Enjambements вносять елемент розхитування у гармонійне полотно, зіткане ритмом. Вони несуть семантику неврівноваженості, хвилювання. Це підтверджується змістом «Стансів». Творча енергія, прагнення свободи і високе почуття ліричного героя протиставляється «міщанству», що є цілком природнім для юнака-максималіста. Таким же сильним виявляється і почуття ліричного героя «Кінотриптиху», сум'яття якого підкреслюють вісім перенесень.

Загалом проаналізовано 48 творів (1914 рядків), що складають першу книгу М. Вінграновського «Атомні прелюди». За попередніми підрахунками встановлено 35 випадків перенесення, частотність вживання яких становить

близько 1,8%. Тобто, незважаючи на наявність перенесень у багатьох віршах збірки, загалом поет досить стримано користується enjambement. Але якщо взяти до уваги кількість перенесень в окремих творах, картина вразить: майже половина перенесень збірки «Атомні прелюди» припадає на «Кінотриптих» з частотністю вживання 27,6% (!) і «Станси до Л...» (14%).

Автор користується усіма трьома типами перенесень. Серед них упевнено посідає перше місце *contre-rejet* (68,6% від загальної кількості). Частка *rejet* становить 25,7%, *double-rejet* – 5,7%.

Помітна кількість enjambements наштовхує на думку про те, що більшість творів книги мають розмовні інтонації. Ліричний герой поезій М. Вінграновського щиро говорить зі своїм століттям, народом, землею, коханою, учителем, другом, сучасником; йому, сповненому життєдайної енергії і бажання якнайкраще її використати, необхідно знати, що він почутий кожним із учасників діалогу. Це додатково підтверджує слухність думок літературознавців, які звернули увагу не так на декларативність творчості молодого Вінграновського, як на прагнення інтимного голосу, «виповідальне» начало, яке було однією з основних ознак цієї поезії і з плином творчого життя автора лише поглиблювалося.

Аналіз поезій зі збірки М. Вінграновського «Атомні прелюди» дозволяє дійти таких **висновків**.

1. Уже в ранній творчості М. Вінграновський демонструє один зі своїх улюблених ритмічних прийомів – сильні паузи всередині віршового рядка, часто додатково підкреслені авторською пунктуацією.

2. Внаслідок частих ритмічних перебоїв усередині віршового рядка і з огляду на різну силу і місце пауз всередині рядка виділення enjambements у поетичних текстах М. Вінграновського стає неоднозначним.

3. У збірці «Атомні прелюди» поет помірно користується перенесеннями, тоді як їх кількість різко зростає в окремих творах надзвичайної емоційної напруги.

3. Enjambement допомагає ліриці М. Вінграновського наблизитися до вільних, «розмовних» інтонацій, що надає можливість ліричному герою якнайповніше і більш безпосередньо виразити себе у діалозі зі світом.

4. Ритмічна переривчастість ранньої поезії М. Вінграновського як формальна ознака корелює з її ідейно-тематичним наповненням, є лінгвістичним відповідником духу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Барабаш Ю.* Це поезія... / Юрій Барабаш // Прапор. – 1961. – № 6. – С. 93.
2. *Вінграновський М.* Атомні прелюди: Поезії / Микола Вінграновський. – К.: Рад. письм., 1962. – 120 с.

3. *Дзюба І. Чарівник слова / Іван Дзюба // Українське слово: Хрестоматія укр. літ. та літ. критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 330–336.*
4. *Жирмунский В. М. Теория стиха / Виктор Жирмунский. – Л.: Советский писатель, 1975. – 664 с.*
5. *Матяш С. Стихотворные переносы (enjambements) в маленьких трагедиях Пушкина / Светлана Матяш // Вестник ОГУ. – 2009. – № 11 (105). – С. 8–13.*
6. *Москвин В. П. Теоретические основы стиховедения / Василий Москвин. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 320 с.*
7. *Тарановский К. Некоторые проблемы анжамбмана в славянском и западноевропейском стихе / Кирилл Тарановский // О поэзии и поэтике / Сост. М. Л. Гаспаров. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 364–371.*
8. *Эйхенбаум Б. М. Мелодика русского лирического стиха / Борис Эйхенбаум // О поэзии. – Л.: Советский писатель, 1969. – С. 327–511.*

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015.

Семчишин Д. В., асп.,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы (г. Николаев)

ПРИЕМ ENJAMBEMENT В ДЕБЮТНОМ СБОРНИКЕ МЫКОЛИ ВИНГРАНОВСКОГО «АТОМНИ ПРЕЛЮДИ»

Исследуется ритмико-синтаксическая фигура enjambement (перенос) в раннем творчестве Микола Винграновского на примере сборника «Атомные прелюды». Определены функции переносов в конкретных поэтических текстах, акцентируется важность их рассмотрения при анализе образа лирического героя.

Ключевые слова: *enjambement, rejet, contre-rejet, double-rejet, лирический герой.*

Semchyshyn D., postgraduate,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv

ENJAMBEMENT IN DEBUT MYKOLA VINGRANOVSKY'S BOOK «ATOMNI PRELUDE»

In the article an attempt to investigate rhythmical and syntactical figure of enjambement (overflow) in the debut book of poetry by Mykola Vingranovsky "Atomni Preludy" ("The Atom Preludes") is made, functions of overflows in separate poetical texts are defined, their significance while analysing consciousness of lyrical subject is suggested.

Key words: *enjambement, rejet, contre-rejet, double-rejet, lyrical subject.*